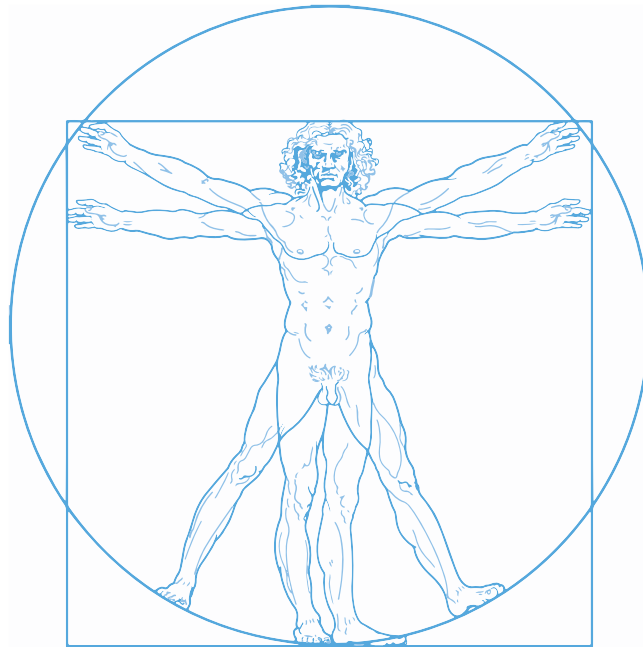

Міністерство охорони здоров'я України

ФІЗІОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник
до практичних занять та самостійної роботи

За редакцією професора М. Р. Гжегоцького

Вінниця
Нова Книга
2019

УДК 612(075.8)
Ф48

Рекомендовано Державною установою “Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти МОЗ України” як навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів МОЗ України (протокол засідання Комісії для організації підготовки навчальної та навчально-методичної літератури для осіб, які навчаються у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах та закладах післядипломної освіти МОЗ України від 27.10.2016 № 3)

Автори:

Гжегоцький М. Р., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г., Терлецька О. І., Ковальчук С. М., Мельник О. І., Паніна Л. В., Чупашко О. І., Федоренко Ю. В., Ванівський М. М., Купиняк Н. І., Шалько О. І.

Рецензенти:

Вадзюк С. Н., доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського;

Йолтухівський М. В., доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри нормальної фізіології Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова;

Шандра О. А., доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології Одеського національного медичного університету.

Перевірено антиплагіатною системою “Etxt Антиплагіат”. Довідка № 306 від 05.09.2016 р.

За редакцією М. Р. Гжегоцького, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАМН України, доктора медичних наук, професора кафедри нормальної фізіології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Ф48 **Фізіологія** : навчально-методичний посібник / Гжегоцький М. Р., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г. ; за ред. М. Р. Гжегоцького. – Вінниця : Нова Книга, 2019. – 464 с.
ISBN 978-966-382-761-2

У навчально-методичному посібнику дано перелік та описано хід проведення практичних занять з фізіології.

Практичні роботи, що відображають профілізацію викладання на медичному, стоматологічному та фармацевтичному факультетах, є класичними та оригінальними. Деякі з них розроблені й апробовані співробітниками кафедри нормальної фізіології ЛНМУ імені Данила Галицького й використовуються у практичній медицині.

До всіх тем розроблено єдиний методичний підхід: науково-методичне обґрунтування теми, навчальна мета, формат “знати-вміти”, зміст практичних завдань, запитання для самостійного контролю та самостійної роботи, ситуаційні задачі, список літератури, додатки.

Рекомендовано для проведення навчальної діяльності за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Посібник розрахований на викладачів та студентів спеціальностей "Медицина", "Стоматологія", "Фармація" та студентів інших ВНЗ медико-біологічного профілю.

удк 612(075.8)

*Feci quod noi potui,
Faciant meliora potentes*

ПЕРЕДМОВА

У навчально-методичному посібнику до практичних занять та самостійної роботи для студентів спеціальностей "Медицина", "Стоматологія", "Фармація" дано перелік та описано хід проведення практичних занять з фізіології.

Всі заняття рекомендується проводити за єдиним планом з обов'язковими елементами:

- а) проведення тестового контролю з включенням профільних питань для перевірки готовності студентів до даного заняття;
- б) активний розбір зі студентами основних теоретичних питань даної теми з використанням теоретичних та ілюстративних матеріалів;
- в) проведення експериментальної частини заняття з метою засвоєння теоретичного матеріалу з фізіології та формування практичних навичок майбутнього лікаря і провізора.

Отримані результати слід не тільки об'єктивно зафіксувати, але й проаналізувати, звертаючи увагу як на кількісні, так і на якісні зміни фізіологічних функцій. Їх необхідно за протоколювати і стисло зробити висновки.

До всіх занять з фізіології подано перелік експериментальних робіт. На ті роботи, які досить повно викладені в рекомендованій літературі, або на ті, які розглядаються у попередніх главах, є посилання.

Роботи, що відображають профілізацію викладання на медичному, стоматологічному та фармацевтичному факультетах, є класичними та оригінальними, і ряд з них розроблені й апробовані працівниками кафедри нормальної фізіології ЛНМУ імені Данила Галицького або використовуються у практичній медицині.

На виконання досліджень, а також на їх оформлення відводиться різний час залежно від об'єму завдання. Деякі роботи проводяться у вигляді демонстрацій.

Слід зазначити, що одні заняття містять лише окремі роботи з профілізації, а інші носять цілком профільний характер і є актуальними для медицини в цілому. На деяких заняттях слід передбачити час для подання студентами рефератів на задану тему.

Для закріплення знань студентів з усіх розділів фізіології передбачено контроль підсумкового рівня знань та практичних навичок. Їх рекомендується проводити на основі екзаменаційних питань, а також з урахуванням профільності викладання на медичному, стоматологічному та фармацевтичному факультетах і тестів "Кроку-1".

Навчально-методичний посібник доповнено розділом "Основні фізіологічні константи".

З літератури можна отримати додаткові теоретичні знання, що підтверджуються наведеними практичними роботами.

Посібник відповідає навчальній програмі і навчальному плану з фізіології та рекомендується для проведення освітньої діяльності за другим (магістерським) рівнем вищої освіти за спеціальностями "Медицина", "Стоматологія", "Фармація".

*Член-кореспондент НАМН України,
професор М. Р. Гжегоцький*

PREFACE

In the Practical Manual for workshops and self-study, aimed primarily for students of medical, dental and pharmaceutical faculties is given a list and detail scheme of practical workshops in physiology course. All physiology labs are recommended to conduct using the single scheme with mandatory parts:

- a) multiple choice questions including the relevant tests to control the student's knowledge;
- b) discussion of basic theoretical questions on the subject using theoretical and demonstrative material;
- c) experimental work aimed to support theoretical material on physiology and to enhance the student's practical skills.

For all classes on physiology is given a list of experimental works. Each lab is presented with learning objectives, key concepts, and meaningful activities. It contains activities and experiments that will help students to understand physiological principles. Lab exercises are designed in a way that requires students to first apply information they learned and then to critically analyze it.

The results of experimental part must be carefully fixed, analyzed, focusing both on quantitative and qualitative changes in physiological functions. Some works are carried out in the way of demonstrations. These labs build students' observational and laboratory skills.

Labs that reflect the specialization profile in the medical, dental and pharmaceutical faculties teaching are original and, some of them developed and tested by the employees of Normal Physiology Department Danylo Halytsky Lviv National Medical University, or widely used in practical medicine.

Authors provided the final control and practical skills to consolidate the students' knowledge on physiology. Those are suggested on the basis of exam questions and tests "Step – 1. It was taking into account the specialization in teaching for medical, dental and pharmaceutical faculties. In addition, there is a list of "Basic Physiological Constants".

The practical manual to the curriculum of physiology and is recommended for educational activities in the second (master's) level of higher education in the fields of Medicine, Stomatology, Pharmacy.

*Corresponding member of NAMS of Ukraine,
Professor MR Gzhegotsky*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

Тема 1. Фізіологія збудливих структур

Гжегоцький М. Р., Ковальчук С. М., Паніна Л. В.,

Петришин Ю. С.16

1. Предмет і завдання фізіології.

Методи фізіологічних досліджень17

Науково-методичне обґрунтування теми17

Навчальна мета17

Контрольні питання для самостійної роботи18

Практична робота 1.1. Знайомство з приладами та обладнанням18

Практична робота 1.2. Приготувати препарат "спінальна жаба"18

Практична робота 1.3. Методика проведення хронічного експерименту. Дослідити зміни ЧСС у студентів у положенні сидячи і стоячи.....18

Ситуаційні задачі і завдання.....19

Тести для контролю рівня знань19

Запитання для контролю рівня знань.....20

Теми рефератів20

2. Реєстрація потенціалу спокою (ПС) і потенціалу дії (ПД) нервових та м'язових волокон.....21

Навчальна мета21

Контрольні питання для самостійної роботи.....21

Практична робота 1.4. Приготувати і дослідити нервово-м'язовий препарат жаби.....21

Практична робота 1.5. Відтворити перший та другий досліди Гальвані та дослід Маттеуччі22

Практична робота 1.6. Визначити рухову хронаксію у людини.....24

Ситуаційні задачі і завдання.....24

Тести для контролю рівня знань26

Запитання для контролю рівня знань.....27

Теми рефератів27

3. Дослідження проведення збудження нервовими волокнами та через нервово-м'язовий синапс.

Дослідження потенціалу дії цілісних нервів і м'язів28

Навчальна мета28

Контрольні питання для самостійної роботи28

Практична робота 1.7. Дослідити пряме і непряме подразнення м'язів у експериментальної тварини (жаби)28

Практична робота 1.8. Дослідити розвиток втоми у нервово-м'язовому препараті жаби29

Практична робота 1.9. Дослідити закони проведення збудження по нервах29

Практична робота 1.10. Дослідити лабільність синапсу і м'яза в експериментальної тварини.....30

Практична робота 1.11. Дослідити вплив міорелаксантів на проведення збудження у синапсі в експериментальної тварини.....31

Ситуаційні задачі і завдання.....31

Тести для контролю рівня знань34

Запитання для контролю рівня знань.....35

Теми рефератів36

4. Дослідження механізмів скорочення і розслаблення скелетних м'язів37

Навчальна мета37

Контрольні питання для самостійної роботи37

Практична робота 1.12. Дослідити одиночне скорочення скелетного м'яза у жаби37

Практична робота 1.13. Дослідити тетаничне скорочення скелетного м'яза у жаби38

Практична робота 1.14. Електроміографія. Реєстрація біопотенціалів38

Практична робота 1.15. Визначити силу м'язового скорочення (динамометрія) у людини39

Практична робота 1.16. Дослідити "закон сили", або залежність амплітуди скорочення ізольованого скелетного м'яза від сили подразника у жаби39

Практична робота 1.17. Визначити антропометричні показники у людини40

Практична робота 1.18. Оцінити фізичний розвиток за індексним методом40

Практична робота 1.19. Дослідити ступені свободи у кінематичних парах41

Ситуаційні задачі і завдання.....41

Тести для контролю рівня знань42

Запитання для контролю рівня знань.....43

Теми рефератів43

Практичні навички до теми 143

Додатки до теми 144

Література до теми 146

Тема 2. Регуляція функцій організму

Петришин Ю. С., Федоренко Ю. В., Терлецька О. І., Ковальчук С. М., Паніна Л. В., Чупашко О. І.,

Мельник О. І., Шалько О. І.47

Тема 2.1. Нервова регуляція функцій організму48

Науково-методичне обґрунтування теми48

Навчальна мета48

Контрольні питання для самостійної роботи49

5. Загальна характеристика біологічної регуляції. Дослідження рефлекторної дуги (рефлекторного шляху)	52
Практична робота 2.1. Визначити час рефлексу за Тюрком та його залежність від сили подразнення.	52
Практична робота 2.2. Дослідити і проаналізувати будову рефлекторної дуги (рефлекторного шляху)	52
Практична робота 2.3. Дослідити, проаналізувати і сформувати умовний рефлекс моргання у людини	53
Ситуаційні задачі і завдання.....	54
Тести для контролю рівня знань	54
6. Дослідження процесів збудження та гальмування в центральній нервовій системі	56
Практична робота 2.4. Дослідити явище сумації збудження нейронами ЦНС.....	56
Практична робота 2.5. Дослідити явище післядії у нервових центрах "спінальної жаби".....	56
Практична робота 2.6. Дослідити явище іррадіації збудження у нервових центрах "спінальної жаби"	56
Практична робота 2.7. Дослідити рефлекторний тонус у "спінальної жаби".....	57
Практична робота 2.8. Дослідити гальмування рефлексів спинного мозку у жаби	57
Практична робота 2.9. Дослідити явище центрального гальмування (дослід І. Сеченова) у жаби	57
Практична робота 2.10. Дослідити реципрокне (спряжене) гальмування центрів згинального рефлексу у жаби	57
Тести для контролю рівня знань	58
7. Дослідження ролі спинного мозку та стовбура мозку у регуляції рухових функцій організму.....	60
Практична робота 2.11. Дослідити пропріоцептивні (сухожильні, шкірні й періостальні) рефлекси у людини.....	60
Практична робота 2.12. Дослідити зіничний рефлекс у людини.....	62
Практична робота 2.13. Дослідити половинну перерізку спинного мозку у жаби	63
Практична робота 2.14. Дослідити статичні і статокінетичні рефлекси у мурчака (морської свинки).....	63
Тести для контролю рівня знань	64
8. Дослідження ролі переднього мозку і мозочка у регуляції рухових функцій організму	67
Практична робота 2.15. Дослідити зміни рухових реакцій при односторонньому видаленні половини мозочка в гострому досліді у жаби	67
Практична робота 2.16. Дослідити видалення довгастого мозку у жаби	67
Практична робота 2.17. Дослідити односторонню перерізку середнього мозку в гострому досліді у жаби	67
Практична робота 2.18. Дослідити повне видалення середнього мозку у жаби.....	67
Практична робота 2.19. Дослідити видалення великих півкуль великого мозку у жаби.....	68
Тести для контролю рівня знань	68
9. Дослідження механізмів нервової регуляції вісцеральних функцій організму.....	70
Практична робота 2.20. Дослідити зміни частоти серцевих скорочень при здійсненні око-серцевого рефлексу (рефлексу Даніні – Ашнера).....	70
Практична робота 2.21. Дослідити зміни тону судин шкіри при її механічному подразненні.....	70
Практична робота 2.22. Дослідити залежність амплітуди скорочення скелетного м'яза від концентрації ацетилхоліну (АХ)	70
Практична робота 2.23. Дослідити зруйнування нейротрансмітерів холінергасерозо (ХЕ)....	71
Практична робота 2.24. Дослідити руйнування адреналіну при його окисненні	72
Тести для контролю рівня знань	72
Практичні навички до Тем 2.1	73
Додатки до Тем 2.1	75
Тлумачний словник до Тем 2.1	95
Словник неврологічних термінів до Тем 2.1	96
Література до Тем 2.1	99
Тема 2.2. Гуморальна регуляція функцій організму	
Чупашко О. І., Ковальчук С. М., Мельник О. І., Терлецька О. І.	101
Науково-методичне обґрунтування теми	101
Навчальна мета	101
Контрольні питання для самостійної роботи	102
10. Дослідження механізмів гуморальної регуляції вісцеральних функцій організму	104
Практична робота 2.25. Дослідити механізми впливу адреналіну на серце жаби	104
Практична робота 2.26. Характеристика окремих гормонів. Узагальнити дані	104
Ситуаційні задачі і завдання.....	105
Тести для контролю рівня знань	105
11. Дослідження ролі гормонів у регуляції фізичного, психічного та статевого розвитку	107
Практична робота 2.27. Оцінити ріст людини	107

Практична робота 2.28.	Оцінити зубну формулу у людини	107
Практична робота 2.29.	Дослідити вплив адреналіну та меланофорного гормону на пігментні клітини жаби.....	108
Практична робота 2.30.	Зобразити у вигляді схеми контур регуляції секреції адренкортикотропного гормону.....	108
Практична робота 2.31.	Зобразити у вигляді схеми контур регуляції секреції тиреотропного гормону.....	108
Практична робота 2.32.	Зобразити у вигляді схеми контур регуляції секреції соматотропного гормону.....	109
Практична робота 2.33.	Зобразити у вигляді схеми контур регуляції секреції трийодтироніну (T_3)...	109
Практична робота 2.34.	Зобразити у вигляді схеми контур регуляції секреції тироксину (T_4).....	109
Практична робота 2.35.	Оцінити механізми дії гормонів.....	109
	Перелік питань для самостійної роботи.....	109
	Ситуаційні задачі і завдання.....	109
	Тести для контролю рівня знань	110
12.	Дослідження ролі гормонів у регуляції гомеостазу та адаптації організму до дії стресових факторів.....	112
Практична робота 2.36.	Оцінити функціональний стан паразитоподібних залоз.....	112
	А. Проба Хвостека.....	112
	Б. Проба Вейса.....	112
	В. Проба Труссо.....	112
Практична робота 2.37.	Дослідити вплив інсуліну на організм білих мишей.....	112
Практична робота 2.38.	Дослідити вплив адреналіну на тонус судин жаби	112
Практична робота 2.39.	Дослідити діурез у білих мишей.....	113
Практична робота 2.40.	Зобразити контур регуляції секреції вазопресину.....	113
Практична робота 2.41.	Нарисувати контур регуляції секреції глюкокортикоїдів.....	113
Практична робота 2.42.	Нарисувати контур регуляції секреції альдостерону	113
Практична робота 2.43.	Нарисувати контур гормональної регуляції концентрації глюкози в крові.	113
	Письмово виконати завдання	114
	Завдання для самостійної роботи і самоконтролю	114
	Завдання для самостійної роботи	115
	Ситуаційні задачі і завдання.....	115
	Тести для контролю рівня знань	116
	Практичні навички до Тем 2.2.....	117
	Література до Тем 2.2.....	118

Тема 3. Фізіологія системи дихання

Гжегоцький М. Р., Мельник О. І., Чупашко О. І., Ванівський М. М.	120
Науково-методичне обґрунтування теми	121
Навчальна мета	121
Контрольні питання для самостійної роботи	122

13. Зовнішнє дихання і методи його дослідження..... 123

Практична робота 3.1.	Дослідити зовнішнє дихання за допомогою спірограми.....	123
Практична робота 3.2.	Дослідити частоту дихання. Розрахувати співвідношення фаз дихального циклу	124
Практична робота 3.3.	Дослідити статичні параметри зовнішнього дихання. Виміряти легеневі об'єми та ємності.....	124
Практична робота 3.4.	Дослідити і вивчити динамічні параметри зовнішнього дихання. Оцінити вентиляційну здатність легень.	126
Практична робота 3.5.	Дослідити і провести клініко-фізіологічний аналіз кривої форсованого видиху	127
Практична робота 3.6.	Виконати комп'ютерну функціональну діагностику легень.....	129
	Завдання для самостійної роботи і самоконтролю	129
	Тести для контролю рівня знань	130

14. Дослідження дифузії та транспорту газів кров'ю..... 132

Практична робота 3.7.	Визначити хвилинне споживання кисню	132
Практична робота 3.8.	Розрахувати кисневий еквівалент.....	132
Практична робота 3.9.	Розрахувати коефіцієнт використання кисню	132
Практична робота 3.10.	Визначити вентиляційний еквівалент кисню.....	132
Практична робота 3.11.	Визначити максимальне споживання кисню	133
Практична робота 3.12.	Визначити "кисневу цінність" дихання....	133

Завдання для самостійної роботи і самоконтролю.....	134
Тести для контролю рівня знань	134

15. Дослідження регуляції дихання..... 136

Практична робота 3.13.	Дослідити час затримки дихання на вдиху (проба Штанге).....	136
Практична робота 3.14.	Дослідити час затримки дихання на видиху (проба Генча).....	136
Практична робота 3.15.	Дослідити час затримки дихання після гіпервентиляції.....	136
Практична робота 3.16.	Дослідити час затримки дихання після вдихання повітря з підвищеним вмістом вуглекислого газу.....	136

Практична робота 3.17.	Дослідити процентний вміст оксигемоглобіну (периферичну кисневу сатурацію) в артеріальній крові методом пульсоксиметрії (пульсоксиметр "MD 300C1")	136
Практична робота 3.18.	Дослідити адекватність зовнішнього дихання методом спірометрії (спірометр "Неасо SP10")	138
Завдання для самостійної роботи і самоконтролю		140
Тести для контролю рівня знань		140
Практичні навички до Тем 3		142
Додатки до Тем 3		143
Література до Тем 3		146
Тема 4. Фізіологія системи крові		
Гжегоцький М. Р., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г., Федоренко Ю. В., Ванівський М. М., Шалько О. І.		
Науково-методичне обґрунтування теми		149
Навчальна мета		149
Контрольні питання для самостійної роботи		150
Теми рефератів		151
16. Дослідження фізико-хімічних властивостей крові		
Практична робота 4.1.	Методика забору крові з пальця	153
Практична робота 4.2.	Демонстрація цільної та відцентрифугованої крові	153
Практична робота 4.3.	Визначити гематокритний показник (гематокритне число)	153
Практична робота 4.4.	Визначити в'язкість крові за допомогою віскозиметра	154
Практична робота 4.5.	Дослідити осмотичну резистентність еритроцитів (ОРЕ)	154
Практична робота 4.6.	Оцінити буферні властивості крові за методом Фрідентала	155
Ситуаційні задачі і завдання		155
Тести для контролю рівня знань		156
17. Дослідження кількості еритроцитів та гемоглобіну в крові		
Практична робота 4.7.	Підрахувати кількість еритроцитів	158
Практична робота 4.8.	Визначити вміст гемоглобіну в крові (колориметричним методом за Салі)	159
Практична робота 4.9.	Дослідити і розрахувати кольоровий показник (КП) крові	160
Практична робота 4.10.	Підрахувати кількість тромбоцитів у крові	160
Практична робота 4.11.	Дослідити швидкість осідання еритроцитів (ШОЕ) за методом Панченка	160
Ситуаційні задачі і завдання		161
Тести для контролю рівня знань		161
18. Дослідження захисних властивостей крові		
Практична робота 4.12.	Дослідити і підрахувати кількість лейкоцитів	163
Практична робота 4.13.	Визначити швидкість рекальцифікації плазми крові	163
Практична робота 4.14.	Визначити час згортання крові (у модифікації Бюркера)	164
Практична робота 4.15.	Визначити вплив фізичних факторів на зсідання крові	164
Практична робота 4.16.	Дослідити вплив антикоагулянтних речовин на згортання крові	164
Практична робота 4.17.	Дослідити час тривалості кровотечі за пробою Дюке (W. Duke)	164
Практична робота 4.18.	Дослідити процес фібринолізу	165
Практична робота 4.19.	Дослідити показники тромбоеластограми (ТЕГ)	165
Ситуаційні задачі і завдання		165
Тести для контролю рівня знань		166
19. Дослідження групової належності крові		
Практична робота 4.20.	Визначити групу крові за системою АВ0	168
Практична робота 4.21.	Визначити групу крові у людини за системою АВ0 з використанням цоліклонів анти-А і анти-В	169
Практична робота 4.22.	Визначити резус-фактор за системою CDE експрес-методом	170
Тести для контролю рівня знань		170
Практичні навички до Тем 4		172
Додатки до Тем 4		173
Література до Тем 4		180
Тема 5. Фізіологія системи кровообігу		
Петришин Ю. С., Ковальчук С. М., Федоренко Ю. В., Паніна Л. В., Шалько О. І.		
Науково-методичне обґрунтування теми		182
Навчальна мета		182
Контрольні питання для самостійної роботи		183
20. Дослідження фізіологічних властивостей серцевого м'яза		
Практична робота 5.1.	Записати криву скорочень (кардіограму) серцевого м'яза жаби	185
Практична робота 5.2.	Записати позачергове скорочення (екстрасистоли) серцевого м'яза жаби	185
Практична робота 5.3.	Дослідити ступінь автоматії серця жаби (дослід Станіуса)	186
Практична робота 5.4.	Дослідити блокаду та електростимуляцію серця	186

Практична робота 5.5.	Демонстрація закону “все або нічого” на серці жаби.....	187
	Ситуаційні задачі і завдання.....	187
	Тести для контролю рівня знань	187
21.	Дослідження динаміки збудження серця.	
	Реєстрація та аналіз електрокардіограми ...	189
Практична робота 5.6.	Дослідити співвідношення потенціалу дії та міограми серця у жаби	189
Практична робота 5.7.	Дослідити, записати та зробити аналіз ЕКГ. Визначити положення електричної осі серця.....	189
	Ситуаційні задачі і завдання.....	190
	Тести для контролю рівня знань	190
22.	Дослідження нагнітальної функції серця	192
Практична робота 5.8.	Дослідити верхівковий поштовх серця у людини.....	192
Практична робота 5.9.	Вислухати тони серця у людини. Провести аналіз ФКГ	192
Практична робота 5.10.	Дослідити та зробити аналіз флебограми.....	194
Практична робота 5.11.	Дослідити фазовий аналіз діяльності серця у людини. Полікардіографія.....	195
	Ситуаційні задачі і завдання.....	196
	Тести для контролю рівня знань	196
23.	Дослідження регуляції діяльності серця	198
Практична робота 5.12.	Дослідити вплив подразнення вагосимпатичного стовбура на діяльність серця жаби.....	198
Практична робота 5.13.	Спостереження впливу подразнення ядра блукаючого нерва на діяльність серця жаби (дослід І. Сеченова).....	199
Практична робота 5.14.	Дослідити гуморальну регуляцію діяльності ізольованого серця жаби.....	199
Практична робота 5.15.	Дослідити in situ вплив адреналіну та ацетилхоліну на діяльність серця жаби .	200
Практична робота 5.16.	Дослідити вплив подразнення сідничного нерва на діяльність серця жаби	200
Практична робота 5.17.	Дослідити варіабельність серцевого ритму у людини	201
	Ситуаційні задачі і завдання.....	201
	Тести для контролю рівня знань	201
24.	Дослідження артеріального тиску в людини.	
	Закони гемодинаміки	204
Практична робота 5.18.	Дослідити величину кров'яного (артеріального) тиску за методами Ріва-Роччі та Короткова	204
Практична робота 5.19.	Розрахувати величини середнього тиску (СТ), об'ємного кровотоку (Q), периферичного опору (R) в судинах людини у стані спокою.....	205
Практична робота 5.20.	Реєстрація пульсу. Сфігмографія.....	205
	Тести для контролю рівня знань	206
25.	Дослідження регуляції кровообігу.	
	Особливості регіонарного кровообігу.....	208
Практична робота 5.21.	Дослідити капілярний кровоток у людини (метод капіляроскопії).....	208
Практична робота 5.22.	Дослідити і спостерігати периферичний кровообіг у жаби.....	208
Практична робота 5.23.	Оцінити стан мікроциркуляторного русла слизової оболонки порожнини рота (вакуумна проба Кулаженка).....	208
Практична робота 5.24.	Дослідити рефлекторні впливи на діяльність серця жаби (дослід-рефлекс Гольца).....	209
Практична робота 5.25.	Дослідити рефлекторні впливи на діяльність серця людини (рефлекс Даніні – Ашнера)	209
Практична робота 5.26.	Дослідити реакцію капілярів шкіри людини на подразнення (реєстрація дермографізму)	209
Практична робота 5.27.	Дослідити вплив дозованого фізичного навантаження на величину артеріального тиску (АТ) та частоту серцевих скорочень (ЧСС).....	210
Практична робота 5.28.	Дослідити вплив дозованого фізичного навантаження на величину середнього тиску (СТ), об'ємного кровотоку (Q) та периферичного опору (R) судин у людини	210
Практична робота 5.29.	Оцінити функціональний стан серцево-судинної системи у людини	211
	А. Проба Мартіне – Кушелєвського.....	211
	Б. Проба Кевдіна	211
	В. Проба Котова – Дешина.....	211
	Г. Проба Летунова.....	211
	Д. Проба за Шеллонгом	211
	Е. Кліно-ортостатична проба.....	211
	Є. Проби з затримкою дихання (Штанге, Генча) і ті самі після гіпервентиляції.....	212
	Ж. Проба Бюргера	212
Практична робота 5.30.	Дослідити автономний (вегетативний) індекс (AI) за Кердо (Kerdo)	212
	Ситуаційні задачі і завдання.....	212
	Тести для контролю рівня знань	212
	Практичні навички до Темі 5.....	214
	Додатки до Темі 5	215

Література до Тем 5	227

Тема 6. Фізіологія системи травлення

Петришин Ю. С., Ванівський М. М., Шалько О. І.....	228
Науково-методичне обґрунтування теми.....	229
Навчальна мета.....	229
Контрольні питання для самостійної роботи.....	230

26. Дослідження травлення в порожнині рота.

Роль смакової та нюхової сенсорних систем 232

Практична робота 6.1.	Визначити поріг смакової чутливості.....	232
Практична робота 6.2.	Дослідити смакові поля язика.....	232
Практична робота 6.3.	Дослідити властивості слини.....	232
Практична робота 6.4.	Мастикаціографія.....	233
Практична робота 6.5.	Лінгводіагностика.....	234
Ситуаційні задачі і завдання.....		234
Тести для контролю рівня знань.....		235

27. Дослідження травлення у шлунку..... 237

Практична робота 6.6.	Дослідження кислотоутворення шлунковими залозами методом інтрагастральної рН-метрії.....	237
Практична робота 6.7.	Визначення протеолітичної активності шлункового соку за методом Метта.....	237
Практична робота 6.8.	Аналіз результатів дослідів, які підтверджують існування фаз шлункової секреції.....	237
Практична робота 6.9.	Аналіз кривих шлункової секреції на хліб, м'ясо, молоко.....	238
Практична робота 6.10.	Дослідження моторної функції шлунка у людини.....	238
Ситуаційні задачі і завдання.....		239
Тести для контролю рівня знань.....		239

28. Дослідження процесів травлення у дванадцятипалій кишці 241

Практична робота 6.11.	Дослідити дію підшлункового соку на білки, жири та вуглеводи.....	241
Практична робота 6.12.	Дослідити емульгуючий вплив жовчі на жири.....	241
Практична робота 6.13.	Дослідження моторної функції жовчного міхура за рентгенограмами.....	242
Практична робота 6.14.	Ознайомлення з методикою отримання та дослідження дуоденального вмісту... ..	242
Ситуаційні задачі і завдання.....		243
Тести для контролю рівня знань.....		243

29. Дослідження травлення у кишках 245

Практична робота 6.15.	Дослідження порожнинного та мембранного травлення у кишках.....	245
Практична робота 6.16.	Провести реєстрацію скорочень товстої кишки в гострому досліді у жаби.....	245
Ситуаційні задачі і завдання.....		245
Тести для контролю рівня знань.....		246

Практичні навички до Тем 6..... 247

Додатки до Тем 6 248

Тлумачний словник до Тем 6 269

Література до Тем 6..... 273

Тема 7. Фізіологія обміну речовин та енергії.

Терморегуляція. Фізіологічні основи харчування

Паніна Л. В., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г., Шалько О. І.....		274
Науково-методичне обґрунтування теми.....		275
Навчальна мета.....		275
Контрольні питання для самостійної роботи.....		276
Теми рефератів.....		277

30. Дослідження енергетичного обміну та терморегуляції організму.

Складання харчового раціону 278

Практична робота 7.1.	Визначити величину основного обміну.	278
	А. Визначити величину основного обміну за таблицями Харріса та Бенедикта .	278
	Б. Розрахувати величину основного обміну за допомогою формул Харріса та Бенедикта	278
	В. Розрахувати величину основного обміну за даними площі поверхні тіла	278
	Г. Визначити відповідність величини основного обміну гемодинамічним показникам обстежуваного	279
Практична робота 7.2.	Розрахувати специфічну динамічну дію їжі	280
Практична робота 7.3.	Розрахувати величину загального енергетичного обміну за добу.....	280
Практична робота 7.4.	Визначення енерговитрат організму методом неповного газового аналізу за спірограмами.....	281
Практична робота 7.5.	Фізіологічні основи харчування. Складання власного харчового раціону за добу.....	283
Практична робота 7.6.	Виміряти температуру різних ділянок шкіри людини за допомогою електротермометра	283
Практична робота 7.7.	Дослідити адаптацію температурних рецепторів шкіри рук до дії високих і низьких температур.....	284

Ситуаційні задачі і завдання.....	284	Науково-методичне обґрунтування теми	355
Тести для контролю рівня знань	289	Навчальна мета	355
Практичні навички до Теми 7.....	291	Контрольні питання для самостійної роботи.....	356
Додатки до Теми 7.....	293	33. Дослідження соматосенсорної системи	357
Література до Теми 7.....	336	Практична робота 9.1. Лінгводіагностика (дослідити топографічні поля язика).....	357
Тема 8. Фізіологія системи виділення		Практична робота 9.2. Визначити поріг смакової чутливості	357
Мисаковець О. Г., Паніна Л. В., Петришин Ю. С.	338	Практична робота 9.3. Дослідити статичну і кінетичну рівновагу	357
Науково-методичне обґрунтування теми	339	А. Поза Ромберга	357
Навчальна мета	339	Б. Вплив “вимикання” вестибулярного апарату на перерозподіл м’язового тонусу і можливість відтворення тонічних рефлексів і складних локомоторних актів у жаб та мурчака	357
Контрольні питання для самостійної роботи	339	Практична робота 9.4. Дослідити дотикові точки шкіри у людини	359
31. Дослідження механізмів утворення сечі	341	Практична робота 9.5. Визначити просторові пороги тактильної чутливості (естезіометрія)	359
Практична робота 8.1. Дослідити процеси фільтрації у клубочках нирки	341	Практична робота 9.6. Дослідити рецептори рухового апарату руху рук.....	359
Практична робота 8.2. Визначити кліренс інуліну.....	342	Практична робота 9.7. Дослідити нюх набором Воячека	360
Практична робота 8.3. Дослідити процеси реабсорбції у канальцях нирки	342	Практична робота 9.8. Дослідити нюх за допомогою ольфактометра	360
Практична робота 8.4. Визначити реабсорбцію води у канальцях нирки	342	Ситуаційні задачі і завдання.....	360
Практична робота 8.5. Визначити максимальну реабсорбцію глюкози у канальцях нирки.....	342	Тести для контролю рівня знань	361
Практична робота 8.6. Дослідити процеси секреції у канальцях нирки	343	34. Дослідження зорової та слухової сенсорних систем.....	363
Практична робота 8.7. Дослідити кровоток і плазмоток у нирках	343	Практична робота 9.9. Визначити гостроту зору апаратом Рота	363
Ситуаційні задачі і завдання.....	344	Практична робота 9.10. Визначити акомодацию ока	363
Тести для контролю рівня знань	344	Практична робота 9.11. Визначити поле зору (периметрія).....	363
32. Дослідження участі нирок у підтриманні гомеокінезу.....	346	Практична робота 9.12. Визначити кольоровий зір	364
Практична робота 8.8. Дослідити відносну щільність сечі.....	346	Практична робота 9.13. Визначити критичну частоту злиття миготінь (КЧЗМ).....	364
Практична робота 8.9. Дослідити осморегулюючу функцію нирок.....	346	Практична робота 9.14. Дослідити чутливість слухової сенсорної системи у людини (тональна аудіометрія)	364
А. Проба Зимницького.....	346	Практична робота 9.15. Дослідити кісткову і повітряну провідність звуків (досліди Рінне і Вебера)	365
Б. Проба Фольгарда на розведення	347	Практична робота 9.16. Дослідити бінауральний слух	366
В. Проба Фольгарда з подвійним навантаженням	347	Ситуаційні задачі і завдання.....	366
Г. Проба Фольгарда з сухохарчуванням	347	Тестові завдання для контролю рівня знань.....	366
Ситуаційні задачі і завдання.....	347	Практичні навички до Теми 9.....	367
Тести для контролю рівня знань	348	Додатки до Теми 9.....	368
Практичні навички до Теми 8.....	349	Література до Теми 9.....	369
Додатки до Теми 8.....	350		
Література до Теми 8.....	353		
Тема 9. Фізіологія сенсорних систем			
Гжегоцький М. Р., Куцик Л. Б., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г., Ванівський М. М., Шалько О. І., Купиняк Н. І.....	354		

Тема 10. Фізіологія вищих інтегративних функцій. Пам'ять. Фізіологія поведінки

Гжегоцький М. Р., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г., Купиняк Н. І., Шалько О. І.....	370
Науково-методичне обґрунтування теми.....	371
Навчальна мета.....	371
Контрольні питання для самостійної роботи.....	372

35. Дослідження утворення та гальмування умовних рефлексів..... 373

Практична робота 10.1. Утворити умовнорефлекторний руховий рефлекс у людини на базі попередньої інструкції.....	373
Практична робота 10.2. Утворити захисний умовний рефлекс у лабораторної миші.....	373
Практична робота 10.3. Утворити руховий умовний рефлекс у людини.....	373
Практична робота 10.4. Утворити зіничний умовний рефлекс у людини.....	373
Практична робота 10.5. Дослідити час аудіорухової реакції людини при виробленні диференціального гальмування.....	374
Практична робота 10.6. Дослідити згасання рухового умовного рефлексу у людини.....	374
Практична робота 10.7. Дослідити утворення диференціального гальмування у людини.....	374
Практична робота 10.8. Дослідити утворення диференціального гальмування у лабораторної миші (демонстраційне дослідження).....	374
Практична робота 10.9. Дослідити види внутрішнього гальмування.....	375
А. Коректурна проба (за фігурними таблицями).....	375
Б. Коректурна проба (за таблицею В. Я. Анфімова).....	376

36. Дослідження ролі мотивації та емоцій у поведінкових реакціях. Дослідження типів ВНД..... 377

Практична робота 10.10. Дослідити вплив емоційного збудження на показники серцево-судинної системи людини.....	377
Практична робота 10.11. Визначити обсяг безпосередньої пам'яті на цифри.....	377
Практична робота 10.12. Визначити обсяг безпосередньої пам'яті на геометричні фігури.....	377
Практична робота 10.13. Дослідити стійкість уваги за коректурною пробою Іванова – Смоленського.....	378
Практична робота 10.14. Дослідити перемикання уваги за червоно-чорними таблицями Горбова – Шульте... 378	
Практична робота 10.15. Оцінити мимовільну пам'ять за методом "Прийом інформації".....	379

Практична робота 10.16. Визначити показники перемикання уваги за модифікованими червоно-чорними таблицями Шульте.....	379
Практична робота 10.17. Оцінити короткотривалу та довготривалу вербальну пам'ять за методикою "Вивчення 10 слів" (за О. Р. Лурія).....	380
Практична робота 10.18. Дослідити короткотривалу вербальну (зорову і слухову) та образну (зорову) пам'ять.....	381
Практична робота 10.19. Дослідити асоціативну (опосередковану) пам'ять за допомогою піктограм (за методом О. Р. Лурія).....	382
Практична робота 10.20. Дослідити мотивацію навчання у ВНЗ за методикою Т. І. Ільїної.....	383

37. Дослідження типів вищої нервової діяльності у людини..... 384

Практична робота 10.21. Визначити "художній" і "розумовий" типи людей за допомогою тестування....	384
Практична робота 10.22. Визначити силу і рухливість нервових процесів.....	384
Практична робота 10.23. Визначити силу нервового процесу коректурним методом.....	385
Практична робота 10.24. Самооцінка тривожності за методикою Ч. Д. Спілбергера та Ю. Л. Ханіна.....	385
Практична робота 10.25. Дослідити наочно-дійове (дивергентне) мислення.....	385
Практична робота 10.26. Дослідити словесно-логічне мислення за методикою "П'ятий зайвий".....	386
Практична робота 10.27. Дослідити словесно-логічне мислення за методикою "Виділення суттєвих ознак".....	387
Практична робота 10.28. Дослідити індивідуально-типологічні особливості вищої нервової діяльності людини (ВНД) (визначення типу темпераменту за тест-опитувальником Г. Айзенка (EPQ, форма А).....	387
Практична робота 10.29. Методика виявлення співвідношення сигнальних систем Є. А. Клімова.....	389

Практичні навички до Тем 10.....	389
Тем рефератів до Тем 10.....	390
Ситуаційні задачі і завдання до Тем 10.....	390
Тести для контролю рівня знань до Тем 10.....	391
Додатки до Тем 10.....	394
Література до Тем 10.....	414

Тема 11. Фізіологія трудової діяльності та адаптації. Тренування. Втома

Гжегоцький М. Р., Федоренко Ю. В., Петришин Ю. С., Мисаковець О. Г., Купиняк Н. І.....	415
Науково-методичне обґрунтування теми.....	416
Навчальна мета.....	416
Контрольні завдання для самостійної роботи ...	416

38. Трудова діяльність. Оптимальний режим навантаження. Тренування. Адаптація.

Втома	417
Практична робота 11.1. Визначити м'язову витривалість людини за допомогою ручного динамометра Коліна	417
Практична робота 11.2. Дослідити вплив деяких чинників на швидкість розвитку втоми та відновлення роботи на ергографі	417
Практична робота 11.3. Дослідити вплив інтенсивності фізичного навантаження на швидкість розвитку втоми у людини під час роботи на велоергометрі	418
Практична робота 11.4. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда	419
Практична робота 11.5. Визначити рівень адаптації за методом Р. М. Баєвського (у модифікації А. П. Берсенєвої та В. К. Вакуліна)	422
Практична робота 11.6. Визначити рівень фізичної працездатності за тестом PWC170	423
Варіант 1 (з велоергометром)	423
Варіант 2 (за допомогою степ-тесту)	424
Варіант 3 (за допомогою специфічних навантажень)	425
Практична робота 11.7. Оцінити рівень фізичної працездатності за тестом PWC170	426
Практична робота 11.8. Визначити максимальне споживання кисню (МСК)	426
Варіант 1. Визначення величини МСК за методом Астранда	426
Варіант 2. Визначення величини МСК за степ-тестом	428
Варіант 3. Визначення величини МСК за тестом PWC170	428
Варіант 4. Визначення працездатності за тестом Купера	428
Варіант 5. Визначення загальної фізичної працездатності. Тест Новаккі (максимальний тест)	429
Практична робота 11.9. Визначити рівень фізичної працездатності за Гарвардським степ-тестом (ГСТ)	430

Практична робота 10.10. Дослідження м'язового тремору у людини при втомі різної важкості	431
Практична робота 10.11. Дослідження адаптації до інтенсивного фізичного навантаження	432
Практична робота 10.12. Дослідження адаптації до фізичного навантаження за допомогою степ-тесту	432
Практична робота 10.13. Визначення сили нервових процесів за допомогою методики тепінг-тесту	432
Теми рефератів	433
Ситуаційні задачі і завдання	433
Тести для контролю рівня знань	434

Практичні навички до Темі 11	435
Література до Темі 11	435

РОЗДІЛ 2

Основні фізіологічні константи	440
Кров	440
Сеча	444
Слина	445
Шлунковий вміст	445
Жовч	446
Панкреатичний сік	447
Секрет тонкої кишки	447
Секрет тонкої кишки	447
Кал	448
Система дихання	448
Спинномозкова рідина	449
Дослідження функції статевих органів	449

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	451

ВІДПОВІДІ НА ТЕСТИ	452

АВТОРИ ПОСІБНИКА	455

Навчальне видання

Гжегоцький Мечислав Романович
Петришин Юрій Степанович
Мисаковець Олексій Григорович та ін.

Фізіологія

Навчально-методичний посібник

Редактор *О. В. Марчук*
Технічні редактори *Ж. С. Швець, К. О. Маркиш*
Коректор *Л. Я. Шутова*
Комп'ютерна верстка: *О. С. Парфенюк*

Підписано до друку 22.11.18. Формат 84×108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Arsenal. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 47,88. Зам. № 1917.

ПП “Нова Книга”
21029, м. Вінниця, вул. М. Васька, 20
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел. (0432) 56-01-87. Факс 56-01-88
E-mail: info@novaknyha.com.ua
www.novaknyha.com.ua